

Monitoring

‘De Liskes’

Onderdeel van natuurgebied De Maaij, Bergeijk

Inventarisatiewerkgroep
IVN Bergeijk-Eersel
2011

Natuurmonumenten

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
1.1	Aanleiding en totstandkoming	4
1.2	Het gebied	4
1.3	Werkwijze	5
1.3.1	Onze nulmeting	5
1.3.2	Onze uitvoering	5
1.3.3	De werkgroep	5
2	Voeding en waterhuishouding van de vijvers	6
2.1.1	De vijvers	6
2.1.2	Over de Beekloop:	6
3	Resultaten	8
3.1	Broedvogelonderzoek	8
3.1.1	Inleiding	8
3.1.2	Werkwijze	8
3.1.2.1	Bezoek data en tijden	8
3.1.3	Gebiedsbeschrijving	9
3.1.3.1	Ligging	9
3.1.3.2	Vegetatie	9
3.1.4	Territoria	10
3.1.4.1	Aantal vastgestelde territoria	10
3.1.5	Soorten	10
3.1.5.1	Broedvogels	10
3.1.5.2	Bezoekende vogels het jaar door in 2011	11
3.1.6	Conclusie	12
3.1.6.1	Vogeldichtheden	12
3.1.6.2	Beheeradvies	12
3.1.6.3	Samenvatting	12
3.1.7	Literatuur	12
3.2	Macronachtvlinders (Macrolepidoptera)	13
3.2.1	Inleiding	13
3.2.2	Werkwijze	13
3.2.2.1	Locatie van de vallen:	13
3.2.3	Interessante soorten	14
3.2.3.1	Zeer zeldzaam	14
3.2.3.2	Zeldzaam	15
3.2.3.3	Trekvlinders	17
3.2.4	Samenvatting	18
3.2.5	Literatuur	18
3.3	Microvlinders (Microlepidoptera)	19
3.3.1	Literatuur	20
3.4	Onderzoek Flora, libellen en dagvlinders	21
3.4.1	Onderzoek flora	21
3.4.2	Paddenstoelen	22
3.4.3	Insecten	22
3.4.4	Literatuur	23

4	Terugblik/Conclusie	24
4.1	Soorten	24
4.2	Opvallende waarnemingen	24
4.2.1	Vogels	24
4.2.2	Insecten	24
4.2.2.1	Nachtvlinders	24
4.2.2.2	Libellen	24
4.2.3	Flora	24
4.3	Conclusie en aanbevelingen	24
5	Verantwoording	26
5.1	Verslaglegging	26
5.2	Verantwoording foto's/kaarten	26
6	Bijlagen	27
6.1	Bijlage 1: gebied	27
6.2	Bijlage 2: territoriakaarten	28
6.3	Bijlage 3: Overzicht van stromingen en stuwen in waterlopen en vijvers van de Liskes	54
6.4	Bijlage 4: soortenlijst de Liskes 2011, Bergeijk.	55

1 Inleiding

1.1 *Aanleiding en totstandkoming*

Natuurmonumenten wil het vijvercomplex in het gebied de Maaij graag herstellen zoals het was in de tijd dat de vijvers dienst deden als kweekvijvers voor o.a. karpers. Dit houdt onder andere in dat sommige delen drooggelegd worden (toen gedaan om de karpers te kunnen 'oogsten'), de bodem bestrooid zal worden met kalk en ingezaaid wordt met granen om zo de bodem te verrijken.

Met het droogvallen van vijvers zullen er zeker nieuwe vogelsoorten aangetrokken worden. Voordat het vijvercomplex en het omliggende gebied heringericht/hersteld wordt, werd de vraag gesteld om een 0-meting te doen in het gebied. Op deze manier kunnen we nu kijken wat er groeit en bloeit en in de toekomst kan er bekeken worden wat het herinrichten heeft gebracht.

1.2 *Het gebied*

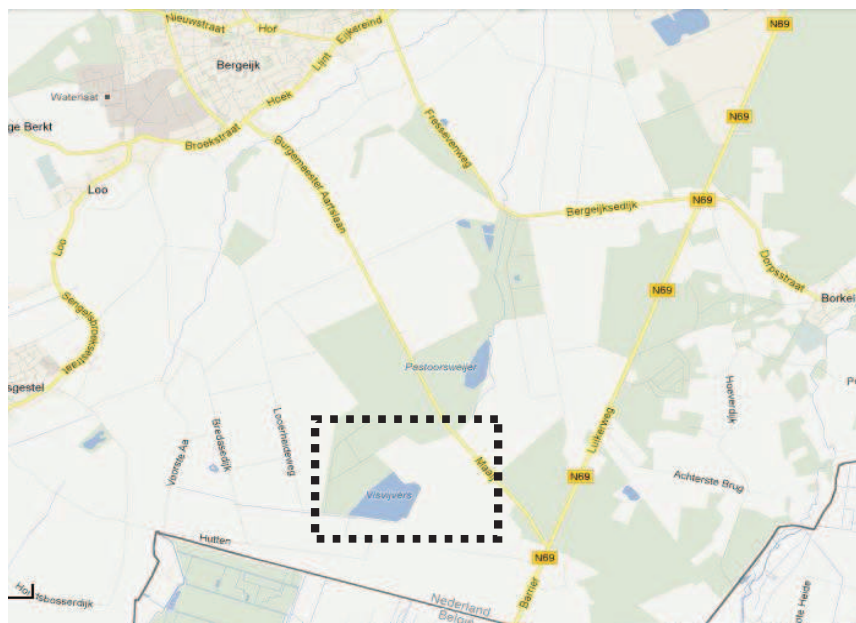
De Maaij is een natuurgebied ten zuiden van Bergeijk van 76 ha. Het is eigendom van de Vereniging Natuurmonumenten.

Het gebied bestaat uit een aantal voormalige viskweekvijvers, waaronder de Beeken, de Pastoorswijer, en **de Liskes**, die verbonden zijn door de Beekloop. Door de vijvers lopen dammetjes waar een aantal paden over lopen. Vroeger werden hier karpers en waterlelies gekweekt, maar tegenwoordig wordt de natuur weer hersteld en is er een mooi en rustig gebied ontstaan. De vijvers worden omzoomd door moeras, broekbos en rietland.

In de Liskes bevindt zich een vogelkijkhut. IJsvogel en roerdomp komen hier voor en in het voor- en najaar wordt ook de visarend er waargenomen.

Natuurmonumenten zorgt ervoor dat de vijvers niet droogvallen door schoon water uit het voormalige heidestroompje De Beekloop op te stuwen. Om vogels en andere dieren de ruimte te geven, koopt Natuurmonumenten geregeld nieuwe grond aan.

Er is al bijna een verbinding tussen Pastoorsweijer en Liskes gerealiseerd. Hierdoor ontstaat een groot aaneengesloten natuurgebied. Op een heuvel in De Maaij ligt een klein dennenbos met resten van een urnenveld en grafheuvels uit de late bronstijd.

1.3 **Werkwijze**

1.3.1 **Onze nulmeting**

Het uitgangspunt voor onze nulmeting was een inventarisatie van de flora en fauna van de (huidige) situatie.

1.3.2 **Onze uitvoering**

Een nulmeting kan op verschillende manieren uitgevoerd worden.

Welke manier het beste was, hebben wij mede laten afhangen van de kennis van de leden, het tijdsbestek, de methodes en de omvang en de specifieke ondersteuning (expertise) van derden. Onze uitvoering zou bestaan uit:

- regulier veldonderzoek
- onderzoek d.m.v. vangpotten. Verzamelen en bewaren voor nader onderzoek
- vangen met netten
- avond/nacht onderzoek d.m.v. scherm en licht

Verdere uitleg over de uitvoering vindt u bij de onderzoeken in hoofdstuk 2: Resultaten.

1.3.3 **De werkgroep**

De vogelwerkgroep o.l.v. Koos Slenders (vogels), Frans Groenen (micro- + macro nachtvlinders), Lia van Herk (flora, insecten), Wil van Herk (libellen, dagvlinders, nachtvlinders), Koen Barten (aquatisch onderzoek), Lothar Rutten (macronachtvlinders)

2 Voeding en waterhuishouding van de vijvers

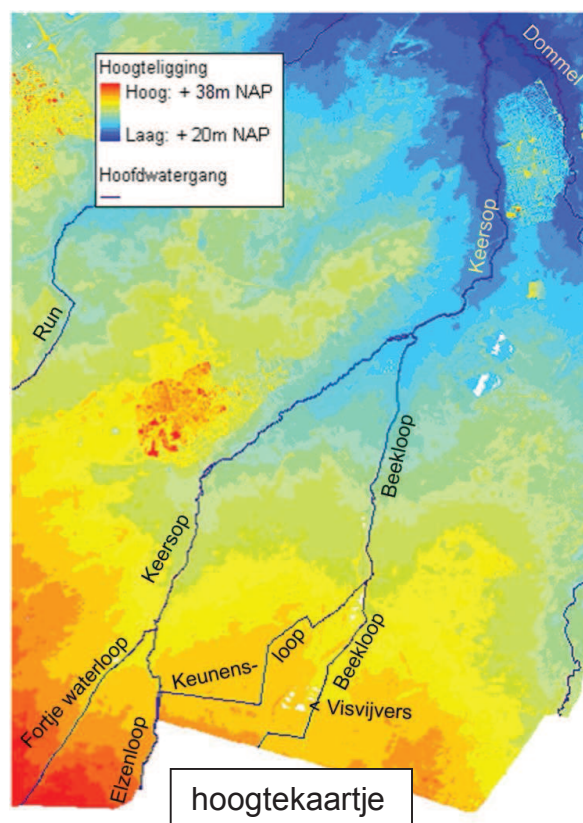
(Koen Barten)

2.1.1 De vijvers

De visvijvers van de Maaij-Liskes worden naast regenwater en eventueel kwelwater gevoed door een gegraven zijtak van de Beekloop juist voor de stuw. Alle vijvers staan via duikers en stuwen in verbinding met deze gegraven waterloop die als een centrale as tussen de vijvers loopt en welke zich bij de vogelkijkhut vertakt naar west en oost (zie bijlage 3). In normale situatie staat het water hier dus altijd hoger dan in de vijvers en stroomt onder vrij verval de vijvers in. Soms staan de vijvers direct met elkaar in verbinding via een betonnen doorlaat. Bij de meeste inlaatstuwen is de schothoogte – en dus de hoeveelheid inlaatwater – te regelen. Hoewel ze niet allemaal meer in tact zijn, heeft elke vijver in principe ook een stuw om het uitlaatwater te regelen. Om het uitlaatwater te verzamelen en af te voeren ligt om de buitenkant (ten noorden, oosten en zuiden) van het vijvercomplex een afvoerkanal. Deze heeft dus altijd een lagere waterhoogte dan de vijvers en hun voeding. Daar waar de Beekloop het punt passeert waar het vijvercomplex eindigt en het landbouwgebied begint, ligt de open waterverbinding welke het afvoerwater terug op de Beekloop voert. De hoeveelheid aanvoerwater en haar chemische parameters hebben ongetwijfeld veel invloed op de waterkwaliteit van de vijvers en de soortensamenstelling van het gebied. Er zijn geen gegevens bekend over de werkelijke waterdiepte en het bodemprofiel. Bijna alle vijvers hebben een flinke sliblaag over de gehele bodem met waarschijnlijk een hoog gehalte aan dood organisch materiaal. Dit is ongunstig voor een gevarieerde soortenrijkdom voor zowel planten als dieren. Hoewel het water over het algemeen behoorlijk helder is duidt de aanwezigheid van drijvende algen (flab) in warme zomermaanden op een te hoog nutriëntengehalte. Het schijnt dat er in het verleden zelfs mestlozingen in de vijvers gedaan zijn. Dit kan de vijverbodem opladen met nutriënten die nog jarenlang van invloed kunnen zijn op de waterkwaliteit. Bodemsanering zou de ecologische waterkwaliteit van de vijvers flink kunnen verbeteren.

2.1.2 Over de Beekloop:

De Beekloop is gelegen in het stroomgebied Boven Dommel en ontspringt op het Kempisch plateau op de grensstreek met België. De beek stroomt in noordoostelijke richting en mondt ter hoogte van Dommelen uit in de Dommel. De Beekloop en de Keersop worden vaak samen genoemd, omdat ze de enige twee snelstromende laaglandbeken zijn in de provincie Noord-Brabant. In de Belgische grensstreek, waar de Keersop en de Beekloop ontspringen, ligt het maaiveld op zo'n 38m + NAP. Benedenstrooms de Keersop, waar deze uitmondt in de Dommel is het zo'n 20m + NAP. Het verval van de 18 km lange beek is dus ongeveer een meter per strekkende kilometer. In de bovenstroomse drie kilometer van de beek, is het verval wat groter (zie hoogtekkaartje). In de Beekloop liggen 4 stuwen. De stuwen die droogval tegen gaan reduceren de stroomsnelheid en vormen obstakels voor vissen.

Oorsprong:

De Beekloop wordt gevoed vanuit het Kempisch kanaal, dit kanaalwater stroomt via het gebied De Watering, dat over de grens in België ligt, in de Beekloop. De Beekloop wordt gedeeltelijk direct gevoed met water dat het gebied De Watering verlaat. Dit water is kalkrijk omdat het kanaal weer gevoed wordt met Maaswater. De vloeiwiden van De Watering hebben een zuiverende werking op het kanaalwater. Het water is carbonaatrijk, matig voedselrijk, helder en zuurstofrijk. Ook de Keunensloop ontvangt haar water uit het gebied De Watering en dit deel van het water stroomt de Beekloop in na het passeren van de Pastoorsweijer vijvers.

De Keersop wordt gevoed met grondwater uit het eerste watervoerend pakket, waardoor het Keersopwater relatief kalkarm is en zwak tot matig gebufferd.

De Beekloop is gedeeltelijk een gegraven beek, enkele kleine stukken zijn gaan meanderen in de loop der jaren. Deze stukken zijn later weer genormaliseerd. Van sommige delen is niet exact bekend of er ooit een meandering in heeft gezeten. De normalisatie van beken heeft tot gevolg dat de beek zonder peilbeheer en afvoerregulering in de zomer droog kan vallen.

3 Resultaten

3.1 *Broedvogelonderzoek*

(Koos Slenders e.a.)

3.1.1 Inleiding

Het gebied de Liskes en de vijvers zijn door de Vogelwerkgroep van het I.V.N. al eerder op broedvogels onderzocht namelijk in 2006.

Aan dit onderzoek hebben de navolgende personen hun medewerking verleend.

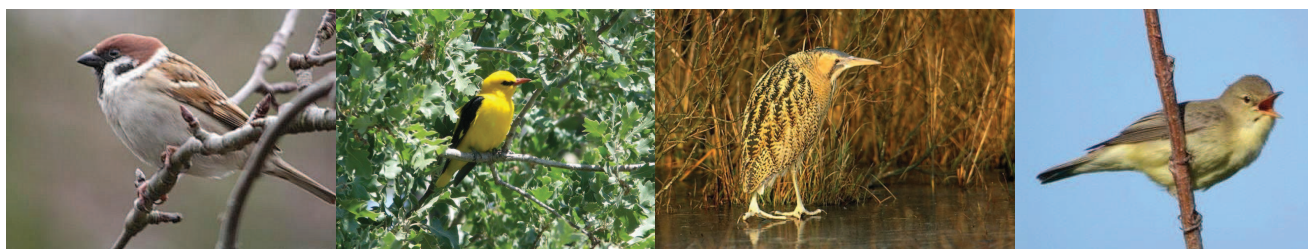
- Paul Brom
- Wout Couwenberg
- Ger Erhardt
- Ben Geraerts
- Toos van Gestel
- Lizan de Haas
- Francien Hebing
- Fred van Hoof
- Ton Laans
- Frank R de Miranda
- Hans van Nunen
- Koos Slenders
- Frans Tops

3.1.2 Werkwijze

Voor de kartering is de B.M.P. methode gebruikt. Dit is een uitgebreide territorium kartering volgens de handleiding: SOVON BROEDVOGEL MONITORING PROJECT (uitgave 2004). Als belangrijkste territorium indicerende waarneming kunnen zang en balts worden genoemd. De inventarisatie is te voet met twee of meer personen uitgevoerd. De Liskes is een redelijk goed te belopen wandelgebied dat op wegen en paden voor iedereen toegankelijk is. De vijverdijken waren aanvankelijk goed te belopen, maar later in mei en juni was er op enkele dijken geen doorkomen meer aan. Daardoor is deze inventarisatie over de hele periode niet volledig.

3.1.2.1 Bezoek data en tijden

No 1	26 maart	06.45 – 08.45	No 5	7 mei	06.00 – 08.00
No 2	6 april	06.45 – 08.45	No 6	18 mei	05.30 – 07.30
No 3	16 april	06.30 – 08.30	No 7	28 mei	05.15 – 07.15
No 4	27 april	06.15 – 08.15	No 8	16 juni	20.00 – 21.30

3.1.3 Gebiedsbeschrijving

3.1.3.1 Ligging

De geïnventariseerde gebieden bevinden zich in het zuidoosten van Noord-Brabant in de gemeente Bergeijk. Deze zijn een onderdeel van het grotere gebied de Maaij en zijn gelegen in de atlasblokken 57-23 en 57-24 en in de kilometerhokken 55 en 51 (zie bijlage 1). De oppervlakte van de gebieden bedraagt ca.60 ha. Het gebied de voormalige kweekvijvers en de percelen ten noorden hiervan zijn in eigendom van Natuurmonumenten. Het gebied de Liskes is eigendom van de gemeente Bergeijk, die dit in erfpacht heeft uitgegeven. De twee gebieden worden van elkaar gescheiden door het riviertje de Beekloop, waarin een stuw, in het zuiden van het gebied, er voor zorgt dat er water wordt afgetakt, die de 12 vijvers continu van vers water voorziet. Deze vijvers zijn onderling door een systeem van waterlopen en stuwen met elkaar verbonden. In 1948 werden de vijvers in hun huidige vorm aangelegd ten behoeve van het kweken van vis. Ook werd er vroeger voor de stuw water naar het gebied de Liskes geleid om dit te bevoeien. Dit gebied werd in 1899 aangelegd, door toepassing van het wateringsysteem werd de grond beter geschikt gemaakt voor de landbouw. Ook loopt er parallel aan deze beek een onverharde weg van Zuid naar Noord.

3.1.3.2 Vegetatie

De voormalige kweekvijvers bestaan uit 12 vijvers met een flinke rietkraag rond elke vijver. De vijvers zijn onderling gescheiden door dijkjes van enkele meters breed.

Deze dijkjes zijn begroeit met Wilgenstruikjes, Berk, Lijsterbes en Riet, met als onderbegroeiing Grassen en Brandnetel.

De begroeiing tussen de Beekloop en de vijvers bestaat uit Wilg, Els, Berk, Eik en Vlier.

Als onderbegroeiing treffen we daar Braam, Brandnetel, Grassen en Varen aan.

Aan de zuidzijde van de vijvers ligt een onverharde weg met een strook grond, deze strook is begroeid met loofhout zoals Eik, Berk, Wilg, Els, Lijsterbes en Vogelkers.

De onderbegroeiing bestaat hoofdzakelijk uit grassen.

In het westen van het gebied worden de vijvers begrensd door een strook Dennenbos van ongeveer 20 meter breed, de onderbegroeiing wordt daar gevormd door jonge Berkjes, Bramen, varens en Bochtige Smele.

In de noordwest hoek staat nog een woning, die bewoond wordt door de vroegere beheerder van de voormalige kweekvijvers. Rond deze woning bestaat de begroeiing uit enkele Coniferen, Meidoorn en Fruitbomen. Ten noorden van deze woning wordt het gebied en de akkers begrensd door oude Eiken en Berken bomen. Deze akkers zijn nu in gebruik als foerageer plek voor vogels, zoogdieren en insecten.

Aan de oostzijde van de Beekloop ligt het gebied de Liskes, dat in het noorden en oosten begrensd wordt door een rij Populieren, een onverhard pad en weer een rij Populieren, met daar tussen andere struiken zoals: Gelderse Roos, Vlier, Wilg en Amerikaanse vogelkers. In het zuiden staat er jonge aanplant van Populieren en els met daar tussen dezelfde soort struiken als hierboven vermeld.

3.1.4 Territoria

3.1.4.1 Aantal vastgestelde territoria

Kaart	Soort	Aantal	Kaart	Soort	Aantal
1	Fuut	7	27	Roodborsttapuit	4
2	Roerdomp	1	28	Merel	11
3	Knobbelzwaan	1	29	Zanglijster	1
4	Grauwe Gans	4	30	Bosrietzanger	4
5	Canadese Gans	1	31	Kleine Karekiet	40
6	Nijlgans	1	32	Spotvogel	4
7	Krakeend	5	33	Grasmus	12
8	Wilde eend	16	34	Tuinfluit	5
9	Kuifeend	5	35	Zwartkop	16
10	Fazant	2	36	Tjiftjaf	28
11	Waterral	2	37	Fitis	9
12	Waterhoen	2	38	Goudhaan	2
13	Meerkoet	12	39	Staartmees	3
14	Holenduif	3	40	Kuifmees	2
15	Houtduif	7	41	Zwarte Mees	1
16	Koekoek	1	42	Pimpelmees	5
17	Groene Specht	1	43	Koolmees	16
18	Grote Bonte Specht	3	44	Boomkruiper	4
19	Kleine Bonte Specht	2	45	Wielewaal	1
20	Boompieper	2	46	Gaai	1
21	Witte Kwikstaart	2	47	Zwarte Kraai	3
22	Winterkoning	11	48	Spreeuw	2
23	Heggenus	4	49	Ringmus	6
24	Roodborst	5	50	Vink	16
25	Nachtegaal	1	51	Groenling	1
26	Blauwborst	5	52	Rietgors	3

In totaal zijn 310 territoria vastgesteld. Op 52 soortkaarten zijn deze territoria aangegeven (zie bijlage 2 voor de territoriakaarten).

3.1.5 Soorten

3.1.5.1 Broedvogels

Fuut	Podiceps cristatus	Roerdomp	Botaurus stellaris
Knobbelzwaan	Gygis olor	Grauwe Gans	Anser anser
Canadese Gans	Branta canadensis	Nijlgans	Alopochen aegyptiaca
Krakeend	Anas strepera	Wilde Eend	Anas platyrhynchos
Kuifeend	Aythya fuligula	Fazant	Phasianus colchicus
Waterral	Rallus aquaticus	Waterhoen	Gallinula chloropus
Meerkoet	Fulica atra	Holenduif	Columba oenas
Houtduif	Columba palumbus	Koekoek	Cuculus canorus
Groene Specht	Picus veridis	Grote Bonte Specht	Dendrocopos major
Kl. Bonte Specht	Dendrocopos minor	Boompieper	Anthus trivialis
Witte Kwikstaart	Motacilla alba	Winterkoning	Troglodytes troglodytes
Heggenus	Prunella modularis	Roodborst	Erithacus rubecula
Nachtegaal	Luscinia megarhynchos	Blauwborst	Luscinia svecia
Roodborsttapuit	Saxicola rubicola	Merel	Turdus merula
Zanglijster	Turdus philomelos	Bosrietzanger	Acrocephalus palustris
Kleine Karekiet	Acrocephalus scirpaceus	Spotvogel	Hippolais icterina

Grasmus	Sylvia communis	Tuinfluiters	Sylvia borin
Zwartkop	Sylvia atricapilla	Tijftjaf	Phylloscopus collybita
Fitis	Phylloscopus trochilus	Goudhaan	Regulus regulus
Staartmees	Aegithalos caudatus	Kuifmees	Lophophanes cristatus
Zwarte Mees	Parus ater	Pimpelmees	Cyanistes caeruleus
Koolmees	Parus major	Boomkruiper	Certhia brachydactyla
Wielewaal	Oriolus oriolus	Gaai	Garrulus glandarius
Zwarte kraai	Corvus corone	Spreeuw	Sturnus vulgaris
Ringmus	Passer montanus	Vink	Fringilla coelebs
Groenling	Chloris chloris	Rietgors	Emberiza schoeniclus

3.1.5.2 Bezoekende vogels het jaar door in 2011

De gebieden Liskes en de vijvers worden het hele jaar door regelmatig bezocht. Dat heeft tot gevolg, dat er buiten de geïntervieweerde broedvogels ook een heleboel vogels geteld werden die daar voor korte of langere tijd, al dan niet voor voedsel te zoeken, verbleven. In onderstaande tabel worden deze soorten weergegeven.

Bergeend	Tadorna tadorna	Pijlstaart	Anas acuta
Slobeend	Anas clypeata	Wintertaling	Anas crecca
Tafeleend	Aythya ferina	Grote Zaagbek	Mergus meganser
Bergeend	Tadorna tadorna	Mandarijneend	Aix galericulata
Dodaars	Tachybaptus ruficollis	Aalscholver	Phalacrocorax carbo
Gr. Zilverreiger	Casmerodius albus	Blauwe Reiger	Ardea cinerea
Purperreiger	Ardea purpurea	Visarend	Pandion haliaetus
Br. Kiekendief	Circus aeruginosus	Bl. Kiekendief	Circus cyaneus
Buizerd	Buteo buteo	Wespendief	Pernis apivorus
Sperwer	Accipiter nisus	Havik	Accipiter gentilis
Torenvalk	Falco tinnunculus	Boomvalk	Falco subbuteo
Scholekster	Haematopus ostralegus	Kievit	Vanellus vanellus
Witgat	Tringa ochropus	Wulp	Numenius arquata
Watersnip	Gallinago gallinago	Kokmeeuw	Chroicocephalus ridib.
Stormmeeuw	Larus canus	Turkse Tortel	Streptopelia decaocto
Zomertortel	Streptopelia turtur	Bosuil	Strix aluco
Gierzwaluw	Apus apus	IJsvogel	Alcedo atthis
Zwarte Specht	Dryocopus martius	Oeverzwaluw	Riparia riparia
Boerenzwaluw	Hirundo rustica	Huiszwaluw	Delichon urbicum
Graspieper	Anthus pratensis	Gekraagde Roodst.	Phoenicurus phoenic.
Zwarte Roodst.	Phoenicurus ochruros	Paapje	Saxicola rubetra
Koperwiek	Turdus iliacus	Kramsvogel	Turdus pilaris
Grote Lijster	Turdus viscivorus	Grote Karekiet	Acrocephalus arundina.
Grauwe Vliegenv.	Muscicapa striata	Matkopmees	Poecile montanus
Boomklever	Sitta europaea	Kauw	Corvus monedula
Roek	Corvus frugilegus	Huismus	Passer domesticus
Keep	Fringilla montifringilla	Kneu	Carduelis cannabina
Sijs	Carduelis spinus	Barmsijs	Carduelis flammea
Goudvink	Pyrrhula pyrrhula	Geelgors	Emberiza citrinella

3.1.6 Conclusie

3.1.6.1 Vogeldichtheden

Het geïnterviewd gebied de vijvers en de Liskes hebben een vogeldichtheid van 5.1 paren/ha. De navolgende broedvogels zijn ten opzichte van de vorige inventarisatie in 2006, uit de gebieden verdwenen: Dodaars, Slobeend, Turkse Tortel, IJsvogel, Snor, Rietzanger en Kauw.

Nieuw in de gebieden zijn: Nijlgans, Groene Specht, Kleine Bonte Specht, Nachtegaal en Groenling.

De grootste vogeldichtheid wordt bereikt in het gebied van de vijvers en de struiklaag rond de Liskes.

3.1.6.2 Beheeradvies

Het gebied de voormalige kweekvijvers en met name de dijkes tussen de vijvers zouden naar onze mening (V.W.G.) best een wat meer open karakter kunnen hebben. Bijvoorbeeld door een keer vaker te maaien, zodat er meer foerageer ruimte ontstaat voor de verblijvende vogels. Tevens zou dan het inventariseren van het gebied voor ons iets gemakkelijker zijn.

Ook zou het raadzaam zijn om op korte termijn een begin te maken met het verwijderen van het slib in een van de vijvers, zodat men na deze opschoning het herstel van flora en fauna kan volgen. Tevens is het dan misschien mogelijk om een van de dijkes te verhogen en recht omlaag te maken om broedgelegenheid voor de IJsvogel te creëren.

3.1.6.3 Samenvatting

Het gebied De Liskes en de voormalige Kweekvijvers zijn in het voorjaar van 2011 door de I.W.G. en de V.W.G. van het I.V.N. Bergeijk/Eersel gekarteerd. Voor deze kartering is de B.M.P. methode toegepast. Het terrein heeft een oppervlakte van ongeveer 60 ha. In deze gebieden zijn 52 soorten broedvogels vastgesteld.

Hiervan staan de Roerdomp, Koekoek, Groene Specht, Spotvogel, Nachtegaal, Wielewaal en Ringmus op de rode lijst van bedreigde vogelsoorten.

3.1.7 Literatuur

- Rode lijst van de Nederlandse broedvogels
- Atlas van de Nederlandse broedvogels.

3.2 *Macronachtvlinders (Macrolepidoptera)*

(Lothar Rutten)

3.2.1 Inleiding

Er zijn in Europa meer dan 10.000 soorten nachtvinders. Uit Nederland zijn er meer dan 2200 bekend, waarvan ongeveer 1400 horen tot de zogenaamde kleine vlinders (microlepidoptera). De overige soorten worden vaak samengevat onder de term 'macro's': de grote nachtvinders. Vrijwel alle nachtvinders vliegen 's nachts, maar ruim honderd soorten zijn ook overdag actief: de dagactieve nachtvinders. De macronachtvlinders zijn onderverdeeld in 19 families. In totaal zijn er in de Liskes 12 families, 137 soorten, waargenomen.

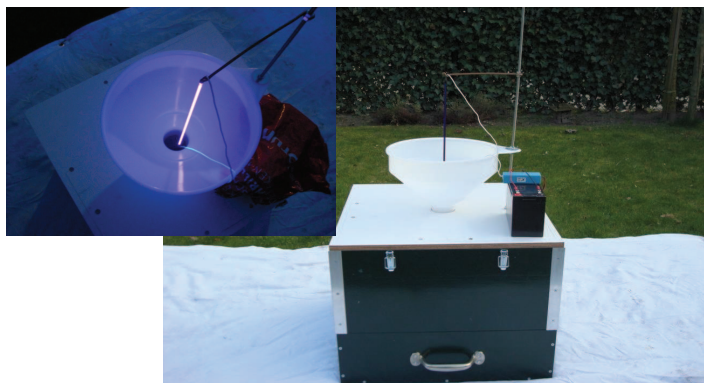
3.2.2 Werkwijze

De vangperiode liep van half maart tot eind oktober 2011, waarbij het gebied gemiddeld 2 keer per maand bezocht werd. Van 15-3 tot 15-6 mocht er niet in het gebied van het vijvercomplex gewerkt worden i.v.m. broedseizoen; wel mocht er aan de buitenranden geïnventariseerd worden.

De vangwijze van de nachtvinders is met licht en laken, Skinnerval, proefopstelling met UV-licht (Robinsonval) en netvangsten gerealiseerd.

Skinnerval

Robinsonval

3.2.2.1 Locatie van de vallen:

locatie 1

locatie 2

locatie 3

3.2.3 Interessante soorten

3.2.3.1 Zeer zeldzaam

espenblad (*Phyllodesma tremulifolia*)

Het espenblad (Familie spinners (*Lasiocampidae*)) is een zeer zeldzame soort die slechts af en toe in het zuidoosten van Nederland wordt waargenomen. Door de karakteristieke vorm en rusthouding lijkt de vlinder op een dood blad.

De vlinder werd gevangen op 1 mei 2011 op vangplaats 2. Deze soort is moeilijk tot zeer moeilijk te determineren. Bij het determineren hebben we hulp gehad van Ben Kruijsen (www.telmee.nl) en van Wim Veraghtert (Natuurpunt) en dit heeft wat leuke discussie opgeleverd.

Habitat

Bosranden en lanen in een kleinschalig landschap.

Waardplanten

Diverse loofbomen met een voorkeur voor eik, berk en (ratel)populier.

Vliegtijd en gedrag

Eén generatie van half april-begin juli. De vlinders kunnen geen voedsel opnemen en komen dus niet op smeer. De mannetjes komen op licht, vrouwtjes worden zelden waargenomen.

Levenscyclus

Rups: juni-september. De rupsen zijn goed gecamoufleerd, drukken zich overdag stijf tegen takken aan en foerageren 's nachts. De rupsen groeien erg traag en verpoppen zich in een stevige cocon. De soort overwintert als pop.

bruine oogspanner (Cyclophora quercimontaria)

Voorkomen

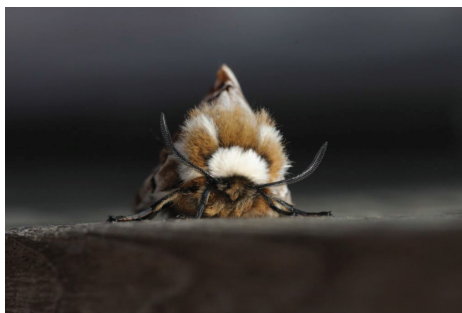
Een zeer zeldzame soort die slechts af en toe in ons land wordt waargenomen.

Vliegtijd en gedrag

In het buitenland: eind april-eind mei in één generatie; soms een partiële tweede generatie van eind juli-begin augustus.

3.2.3.2 Zeldzaam

gevlamde vlinder (Endromis versicolora)

De gevlamde vlinder is de enige soort uit de familie van berkenspinners (Endromidae) en is een zeldzame soort die gebonden is aan bossen en dan vooral op de zandgronden. De meeste waarnemingen komen dan ook uit Gelderland, Drenthe, Noord-Brabant en Limburg. De mannetjes van de gevlamde vlinder vliegen vroeg in het voorjaar overdag in open berkenbossen en licht beboste heide.

De gevangen vlinder (♀) zat vroeg in de avond op de trechter van de proefopstelling (Robinsonval) met 15 watt blacklight. De val stond in het bos op vangplaats 1a opgesteld. 200 meter ten westen van de val staat een grote groep berkenbomen, die in het verleden aangeplant is tijdens een boomplantdag, wat hoogst waarschijnlijk het leefgebied van de vlinder is.

Habitat

Open berkenbossen en licht beboste heiden.

Waardplanten

Vooraf ruwe berk; ook zachte berk, els en andere loofbomen.

Vliegtijd en gedrag

Half maart-eind april in één generatie. De mannetjes vliegen met zonnig of warm bewolkt weer, van halverwege de ochtend tot vroeg in de middag. Zowel de mannetjes als de vrouwtjes vliegen in de schemering en komen op licht. Ook worden ze soms overdag gevonden, rustend op berkentakken of andere vegetatie tot twee à drie meter boven de grond.

Levenscyclus

Rups: mei-juli. De rupsen leven eerst in groepen bij elkaar, daarna solitair. Overwintering vindt plaats als pop in een losse cocon op de grond. De eieren worden afgezet op de buitenste twijgen van lage berken op open, zonnige en beschutte plaatsen.

geelbruine rietboorder (*Archanara dissoluta*)

Voorkomen

Een zeldzame soort die verspreid over het hele land kan worden waargenomen, vooral in de westelijke helft van het land.

Habitat

Rietlanden en slootkanten.

Waardplanten

Riet.

Vliegtijd en gedrag

Half juni-begin september in één generatie. De vlinders komen op licht en in mindere mate op smeer.

Levenscyclus

Rups: april-juli. De rups leeft in een stengel van de waardplant en wisselt tijdens het groeien diverse malen van plant. De verpopping vindt plaats onder in een stevige stengel van de waardplant met de kop naar beneden. De soort overwintert als ei.

kleine wapendrager (*Clostera anachoreta*)

Voorkomen

Een zeldzame soort die verspreid over het grootste deel van het land lokaal voorkomt; alleen uit Groningen, Drenthe en Overijssel zijn (vrijwel) geen waarnemingen bekend.

Habitat

Struwelen, parken, tuinen en windsingels.

Waardplanten

(Ratel)populier en wilg.

Vliegtijd en gedrag

Begin april-half september in twee generaties. De vlinders komen op licht.

Levenscyclus

Rups: mei-juli en september-begin oktober. De rups verbergt zich overdag tussen samengesponnen bladeren en komt 's nachts tevoorschijn om te foerageren. De

verpoping vindt plaats tussen samengesponnen bladeren van de waardplant. De poppen van de herfstgeneratie vallen met de bladeren op de grond en overwinteren.

Landelijk gezien zijn de volgende vlinders als zeldzaam aan te merken, maar komen in deze streek meer voor of zijn te verwachten soorten in het gebied:

- rietluipaard (*Phragmataecia castaneae*)
- papegaaitje (*Chloroclysta siterata*)
- phegeavlinder (*Amata phegea*)
- oranje berkenspanner (*Archiearis parthenias*)
- eikenuiltje (*Dryobotodes eremita*)
- grijze herfstuil (*Eugnorisma glareosa*)
- witte-l-uil (*Mythimna l-album*)

3.2.3.3 Trekvlinders

Een soort die in principe ieder vliegseizoen vanuit het oorspronkelijke leefgebied (in bijvoorbeeld Zuid-Europa) hier via gerichte verplaatsing naar toe kan komen, maar hier doorgaans niet kan overwinteren. In Nederland zijn 56 gedefinieerde soorten trekvlinders bekend. 2 hiervan werden waargenomen in de Liskes.

gamma-uil (*Autographa gamma*)

De gamma-uil is een heel gewone trekvlinder uit het Middellandse Zeegebied, die zowel overdag als 's nachts vliegt.

witstipgrasuil (*Mythimna albipuncta*)

De witstipgrasuil is een gewone trekvlinder, waarvan geen rupsenvondsten bekend zijn in Nederland. In het zuiden en het midden van het land wordt de vlinder geregeld waargenomen; in de noordelijke provincies minder algemeen.

3.2.4 Samenvatting

Het terrein is van half maart tot eind oktober geïnvventariseerd, waarbij 137 van de 800 in Nederland voorkomende macronachtvlinders aanwezig bleken op het terrein (17 %), waarvan 2 zeer zeldzame en 10 zeldzame soort werden gedetermineerd. 2 trekvlinders zijn waargenomen in de Liskes. Door de ongunstige weersomstandigheden van 2011 (In de lente was het zomer, in de zomer kwam de herfst. Tot in de late herfst en vroege winter was het prachtig nazomer weer) zijn er landelijk gezien grote pieken en dalen gemeten. De 'voorjaarsmotten' bleken dit jaar de tijd van hun leven te hebben, met ongeziene aantallen. Vanaf juli zat het aantal nachtvlinders echter continu onder het normale niveau en in september komen we zelfs niet meer aan een kwart van de aantallen uit andere jaren. Deze landelijke conclusie zal zeker ook gelden voor het soortenrijkdom van de Liskes; Er zullen dus meer soorten rondvliegen dan dat we gevangen hebben. Het vangen met de Skinnerval is zeer effectief gebleken en ving vlinders in alle fasen van de nacht. De proefopstelling heeft een mooie vangst opgeleverd, maar bleek verder weinig effectief. Enerzijds valt dit te wijten aan het ontwerp, anderzijds aan het altijd aanwezige strooilight; echt donker is het in Nederland niet.

3.2.5 Literatuur

- *Nachtvlinders: veldgids met alle in Nederland en België voorkomende soorten.*
- Waring, P.; Townsend, M. (tekst); Lewington, R. (ill.); Groenendijk, M.; Meulen, J. van der (vertaling en bewerking)
- *The colour identification guide to moths of the British Isles.* Skinner, B.
- www.vlindernet.nl
- <http://www.science.uva.nl/entomol/Trekvlinder.html>
- foto's: Lothar Rutten, vlindernet

3.3 *Microvlinders (Microlepidoptera)*

(Frans Groenen)

In de periode tussen 28 februari en 28 oktober 2011 zijn de voormalige kweekvijvers “De Liskes” en aanpalende terreinen geïnventariseerd op vlinders. Het terrein is voor de inventarisatie 51 keer bezocht. Er is 4 keer met een lichtval gewerkt. De overige bezoeken zijn over het algemeen van korte duur, verspreid over de gehele dag, geweest.

In totaal zijn 221 soorten dag- en nachtvlinders waargenomen, verdeeld over 38 families. De Liskes is een interessant gebied voor de entomofauna. Dit waarschijnlijk omdat er een grote verscheidenheid aan micro- biotopen (oever, moeras, gras, broekbos, ruigtekruid, solitaire bomen, dood hout etc.) aanwezig is en er een extensief beheer plaatsvindt. Verder grenst aan het gebied het hoefijzervormige pad de Liskes, dat een uitzonderlijk en soortenrijk biotoop is. Het is wenselijk dit uniek stukje Bergeijkse natuur bij de Liskes onder te brengen of er voor te zorgen dat dit biotoop zich ook in de Liskes kan ontwikkelen.

Op de braakliggende akkers, met de ruigtekruidvegetatie, ten noorden van de kweekvijvers komen kenmerkende pioniersplanten voor. Deze pionierssoorten worden begeleid door een geheel eigen entomofauna. Voorbeelden hiervan zijn:

St. jacobskruiskruid: Jacobskruiskruidbladroller (*Eucosma campolliliana*), sintjacobsladroller (*Cochylis atricapitana*) en St. jacobsvlinder (*Tyria jacobaea*).

Als zeldzame soorten voor het gebied zijn waargenomen:

- *Moeraskuifbladroller* (*Endothenia pullana*). De soort leeft op moerasandoorn (*Stachys palustris*) en is maar van enkele vindplaatsen uit het midden van Nederland bekend

- *Witte populierenbladroller* (*Gibberifera simplana*). De soort leeft op ratelpopulier (*Populus tremula*) en wilg (*Salix*) en is van een vijftal plaatsen uit Nederland o.a. de Plateaux, bekend.

- *Okerkleurig kroeskopje* (*Nemapogon ruricolella*). De rups leeft in diverse soorten zwammen waaronder gewoon elfenbankje (*Trametes versicolor*) en berkenzwam (*Piptoporus betulinus*). Zeldzaam in Nederland. Slechts enkele waarnemingen bekend uit Limburg en Noord-Brabant.

Als laatste een soort om het belang van het laten liggen van dood hout aan te geven: Dwergsikkelmot (*Borkhausenia fuscescens*). Rups leeft in rottende delen van hout, afgefallen blad, vogelnesten en ook planten als eik (*Quercus* spp.), klimop (*Hedera helix*), hulst (*Ilex aquifolium*) en cypres (*Chamaecyparis* sp.).

De entomofauna heeft zich in de Liskes de laatste 20 jaren ongestoord kunnen ontwikkelen. Dit uit zich door de grote verscheidenheid van soorten en de aanwezigheid van een aantal zeldzame soorten. Het is dan ook aan te bevelen het beheer van het biotoop te richten op het in stand houden van de huidige variëteit aan microbiotopen als ruigtekruid-, oever- en grasvegetatie, dood hout en broekbos. Voor het behoud van de soortenrijkdom is het aan te bevelen om een extensief en gefaseerd beheersbeleid te ontwikkelen en uit te voeren. Voorbeeld van een dergelijk beheer zijn de braakliggende akkers. Het advies is, niet alleen voor de entomofauna maar ook voor vogels, om jaarlijks een groot gedeelte van de ruigtekruidvegetatie te laten overwinteren voor het behoud van de soortenrijkdom.

3.3.1 Literatuur

- Razowski, J., 2002. Tortricidae (Lepidoptera) of Europe. Volume 1: Tortricinae and Chlidanthinae.- Bratislava: 1-247, plates 1-71, I-XVI.
- Razowski, J., 2003. Tortricidae (Lepidoptera) of Europe. Volume 2: Olethreutinae.- Bratislava: 1-301, plates 1-95, I-XVIII
- www.vlindernet.nl
- www.microlepidoptera.nl

3.4 Onderzoek Flora, libellen en dagvlinders

(Lia en Wil van Herk)

3.4.1 Onderzoek flora

Tijdens een natuurgidsencursus van IVN Bergeijk/Eersel 1975-1976 hebben 10 cursisten de kweekvijvers geïnterviewd o.a. op flora en fauna.

In hun rapportage werden 149 plantensoorten (incl. bomen en struiken) genoteerd. In ons onderzoek in 2011 werden 188 plantensoorten (ook incl. bomen en struiken) genoteerd.

Wat wij niet meer hebben gevonden is:

1. moerashertshooi (*Hypericum elodes*). De soort staat op de Nederlandse Rode lijst van planten als zeldzaam.
2. Ook de keverorchis (*Listera ovata*) hebben wij niet waargenomen. De keverorchis is een zeldzame en beschermde plant maar komt in noordelijk Nederland nog vrij algemeen voor. In Zuid-Limburg is het de meest voorkomende orchideeëensoort. De grote keverorchis voelt zich thuis op een vochtige lichte plek. De plant staat meestal in loofbossen, langs bosranden of in grasland.

In ons onderzoek vonden wij de blaartrekkende boterbloem (*Ranunculus sceleratus*). Hoewel alle boterbloemen giftig zijn door de aanwezigheid van de stof protoanemonine, geldt dit in het bijzonder voor de blaartrekkende boterbloem: deze staat bekend als de giftigste boterbloem en heeft een gehalte van 2,5% aan protoanemonine. Wanneer de bladeren gekreukt, beschadigd of vernalen worden, brengen ze op de menselijke huid lelijke zweren en blaren. In de Middeleeuwen schijnt de bloem door bedelaars gebruikt te zijn om meelijwekkende zweren mee te maken. Verder waren wij verbaasd over het vinden van het voorjaarshelmkruid (*Scrophularia vernalis*). In Nederland geldt deze plant als zeldzaam, waarbij de plant langs de rivieren incidenteel voorkomt op buitenplaatsen, maar voornamelijk in de duinen van Noord- en Zuid-Holland. Standplaats: Op droge tot vochtige, voedselrijke, vaak omgewerkte grond wat op onze vindplaats ook het geval was.

voorjaarshelmkruid (*Scrophularia vernalis*).

3.4.2 Paddenstoelen

In de rapportage van 1976 werden 37 soorten genoteerd. Wij noteerden 40 soorten. Waarnemingen in 1975-1976 waren o.a. de biefstukzwam (*Fistulina hepatica*), groene knolamaniet (*Amanita phalloides*) en het gewoon varkensoor (*Otidea onotica*). Het gewoon varkensoor staat in de Rode Lijst vermeld als bedreigd.

Voor ons een bijzondere soort was de boompuist (*Oligoporus ptychogaster*). Vruchtlichaam éénjarig, half kogel- tot kussenvormig, Ø 3-6 cm, of met tot 2 cm dikke hoeden van 1-4 x 1 cm. Boven- of buitenzijde harig-viltig, wit tot bleekbruin, na beschadiging bruin vlekkelijk. De 'imperfecte vorm' *Ptychogaster fuliginoides* komt soms voor met gelige guttatiedruppels, als een poederige, bruine bol uiteenvallend. (Chlamydo)sporen geel- tot donkerbruin. Het perfecte stadium heeft 2-5 mm lange buisjes. Poriën 2-4 per mm, hoekig, wit tot crème. Vlees concentrisch gezoneerd, vezelig, wittig tot geelbruin. Sporeekleur wit.

Voorkomen: Op takken, stammen en stronken van naaldbomen. Saprofiet.

Status: Zeldzaam. De imperfecte vorm die wij hebben waargenomen is matig algemeen.

boompuist (*Oligoporus ptychogaster*)

3.4.3 Insecten

De cursisten van 1975-1976 hebben geen waarnemingen vermeld van insecten.

Wij hebben ons in 2011 sterk geconcentreerd op libellen en dagvlinders. Bijzondere waarnemingen bij de libellen waren voor ons;

1. De paardenbijter (*Aeshna mixta*). Toch is de paardenbijter een algemene verschijning, mede als gevolg van immigratie.

2. De grote roodoogjuffer (*Erythromma najas*). Hij komt voor bij allerlei vijvers, sloten, plassen en vennen. Hij is in Nederland niet bedreigd, maar omdat de soort in de omringende landen op de Rode Lijst is het nuttig om de ontwikkelingen in de gaten te houden.

grote roodoogjuffer (*Erythromma najas*)

3. De bruine korenbout (*Libellula Fulva*). De bruine korenbout lijkt wat op een oeverlibel maar is altijd te herkennen aan de donkere, driehoekige vlek aan de basis van de achtervleugel en één of twee donkere streepjes aan de basis van de voorvleugel. Ze worden ongeveer 43 tot 45 mm groot. Wij doen tellingen langs de Beekloop waarbij ze soms in grote aantallen te vinden zijn in juni (in Nederland vrij zeldzaam). Bijzonder waren nog de waarnemingen eind november van nog veel parende steenrode heidelibellen (*Sympetrum vulgatum*).

Bij de dagvlinders hebben we veel oranjetipjes (*Anthocharis cardamines*), bruine zandoogjes en witjes waargenomen. Van de overige soorten waren de aantallen zeer gering. Het slechte zomerweer zal hierbij zeker een rol hebben gespeeld.

3.4.4 Literatuur

Flora:

- Nieuwe plantengids voor onderweg Tirion Natuur Schauer/Caspari
- Ned. Ecologische Flora deel 1/5
- Geïllustreerde Flora van Nederland E. Heimans, H.W. Hensius en J.P. Thijsse
- De grote paddestoelen gids voor onderweg Tirion Ewald Gerhardt
- Paddestoelen en schimmels van West Europa Spectrum R. Philips

Insecten:

- De nieuwe vlindergids Tirion Tom Tolman Richard Lewington
- Dagvlinders van de Benelux Irma Wijnhoff, Jan v.d. Made, Chris van Swaay
- Veldgids Nachtvinders Tirion P. Waring en M. Townsend
- Veldgids Libellen KNNV Frank Bos, Marcel Wasscher
- De Nederlandse Libellen Fauna 4 Ned. Vereniging voor libellenstudie

Spinnen:

- Spinnen gids Tirion M.J. Roberts

4 Terugblik/Conclusie

4.1 Soorten

Er zijn 686 soorten gedetermineerd onderverdeeld in 455 diersoorten en 231 plantensoorten (zie bijlage 4).

4.2 Opvallende waarnemingen

4.2.1 Vogels

Hiervan staan de roerdomp, koekoek, groene specht, spotvogel, nachtegaal, wielewaal en ringmus op de rode lijst van bedreigde vogelsoorten.

4.2.2 Insecten

4.2.2.1 Nachtvlinders

Zeer zeldzaam:

bruine oogspanner (*Cyclophora quercimontaria*)
espenblad (*Phyllodesma tremulifolia*)

zeldzaam:

gevlamde vlinder (*Endromis versicolora*)
geelbruine rietboorder (*Archanara dissoluta*)

kleine wapendrager (*Clostera anachoreta*)
rietluipaard (*Phragmataecia castaneae*)
papegaaitje (*Chloroclysta siterata*)
phegeavlinder (*Amata phegea*)
oranje berkenspanner (*Archiearis parthenias*)
eikenuiltje (*Dryobotodes eremita*)
grijze herfstuil (*Eugnorisma glareosa*)
witte-l-uil (*Mythimna l-album*)
moeraskuifbladroller (*Endothenia pullana*).
okerkleurig kroeskopje (*Nemapogon ruricolella*).

4.2.2.2 Libellen

bruine korenbout (*Libellula fulva*)

4.2.3 Flora

voorjaarshelmkruid (*Scrophularia vernalis*)
boompuist (*Oligoporus ptychogaster*)

4.3 Conclusie en aanbevelingen

De Liskes was en is nog steeds een zeer soortenrijk en gevarieerd gebied. Het aantal waargenomen soorten (686) is bijna het dubbele van dat van de inventarisatie van de Reishuvels (351) in 2009. De reden hiervoor is naar alle waarschijnlijkheid de grotere diversiteit aan biotopen in het gebied. De soortenrijkdom is, omdat er maar enkele groepen geïnventariseerd zijn, waarschijnlijk een factor 10 groter dan het waargenomen aantal dat in dit rapport vermeld is. Door de aanwezigheid van diverse (micro-) biotopen en de overgangen daartussen biedt het gebied overlevingskansen voor vele soorten. De laatste

jaren is het gebied aan “zijn lot” overgelaten wat waarschijnlijk in eerste instantie bevorderlijk is geweest voor de biodiversiteit maar later, doordat bepaalde planten een meer overheersend karakter kregen, een averechtse invloed heeft gehad op de diversiteit.

Om de diversiteit van het gebied te versterken, en daarmee ook de recreatieve aantrekkingskracht van het omliggende gebied, is kleinschalig beheer gewenst. In 2011 is in feite een begin gemaakt met dit beheer door het kappen van een aantal bomen waardoor er een meer open karakter is ontstaan. Gefaseerde beheersmaatregelen uitvoeren zoals maaien, het beurtelings droogleggen en verwijderen van slib uit de vijvers kan naar onze mening een bijdrage leveren tot meer diversiteit.

Onze conclusie is dat door een kleinschalig en gefaseerd beheer de soortenrijkdom versterkt kan worden. Verder kan, door aanliggende percelen bij het gebied te betrekken, er een robuust en soortenrijk stuk natuur in Bergeijk gehandhaafd blijven met een grote natuur en recreatieve waarde.

